

Ratkaisumalleja kotimaisten tieteellisten kausijulkaisujen avoimen saatavuuden mahdollistamiseksi
Suomen tiedekustantajien liiton kommentit 24.6.2021 klo 13.23

1. Onko jokin esitellyistä malleista kannatettavin? Miksi?

Suomen tiedekustantajien liitto kannattaa konsortiomallia. Konsortiomalli sallii laajapohjaisen, tasaveroisen osallistumisen julkaisun nykyisestä avoimuuden asteesta riippumatta. Se myös maksimoi tavoitteeksi asetetun avoimuuden asteen.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että tavoiteltavan kokonaisratkaisun on oltava kattava ja inklusiivinen ollakseen kestävä ja avoimuuden demokraattiseksi määritellyn hengen mukainen.

Konsortiomalli on vaihtoehtoista ainoa, joka ottaa huomioon kotimaisen tiedejulkaisukentän heterogeenisyyden ja on avoinna kaikille kiinnostuneille. Konsortiomalli tunnistaa, että tiedekustantajien ja -julkaisijoiden moninaiseen joukkoon kuuluu Suomessa monia muitakin toimijoita kuin tieteellisiä seuroja.

Suomen tiedekustantajien liiton näkemyksen mukaan konsortiomalli tukee parhaiten kotimaisen tiedejulkaisu- ja kustannuskentän kehittämistä tulevaisuudessa. Vahva, laaja-alainen konsortiomalli on tarjotuista vaihtoehtoista paras pohja laajentaa ratkaisua kattamaan myös muut kuin kausijulkaisut. Tämä keskustelu odottanee kotimaiseen julkaisukenttään osallisia tulevaisuudessa.

On itsestään selvää, että kattava ja kestävä kokonaisratkaisu vaatii sekä vaivaa että rahaa, eikä välittömästi avoin, käyttäjälle maksuton julkaiseminen ole ilmaista. Tätä ei tulisi pelätä eikä vastuuta vältellä.

2. Onko jokin malleista sellainen, joka ei tule kysymykseen? Miksi?

Suomen tiedekustantajien liitto hakee tilanteeseen ratkaisua, joka vahvistaa kotimaisen tiedejulkaisukentän elinvoimaisuutta.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo, että rinnakkaistallennusmalli ei tätä tee, koska se ei tue julkaisujen aktiivista kehittämistä eikä siten vahvista kotimaista julkaisutoimintaa. Näitä liitto pitää mallin välttämättöminä edellytyksinä.

Rinnakkaistallennusmalli ei täytä myöskään hyvän ratkaisumallin löydettävyy- ja näkyvyyskriteerejä, koska se toteuttaa huonosti täyden, tasaveroisen avoimuuden ideaa.

Rinnakkaistallennusmalli myös sivuuttaa vapaat ja muut tieteen ydinorganisaatioiden ulkopuoliset tutkijat ja pahimmillaan vahvistaa ”yliopistokuplan” ja muun yhteiskunnan välistä eroa.

Suomen tiedekustantajien liiton mielestä rinnakkaistallennusmalli on muutenkin pulmallinen. Muiden kuin julkaisun viimeisen, valmiin version tallentaminen vähättelee kustantajan ja sitoutuneen tekijän panosta ja voi heikentää heidän oikeuksiaan. Kirjavat käytännöt voivat myös vahingoittaa saatavilla olevan tiedon luotettavuutta ja vertailtavuutta.

Huomattakoon, että rinnakkaistallentaminen ei ole vain oikeus, vaan myös tekijän ja kustantajan valinnanvapautta (tekijänoikeutta ja sopimusvapautta) rajoittava velvoite, joka suosii maksuttomasta avoimuudesta hyötyviä käyttäjiä (esim. yliopistot) ja jakelijoita (kirjastot).

Suomen tiedekustantajien liitto ei puolla myöskään seuraratkaisua.

Kantaa perustele se, että seuraratkaisussa osa kotimaisista tiedekustantajista ja -julkaisuista suljetaan ratkaisun ulkopuolelle avoimuuden ja demokraattisuuden ihanteiden vastaisesti. Tämä on ongelmallista, varsinkin kun väliaikaisiksi ajatelluilla ratkaisuilla on taipumus muuttua pysyviksi.

Lisäksi seuroja koskeva osaratkaisu on määritelmällisesti epämääräinen. Esimerkiksi ”tulojen merkittävä väheneminen” on vaikea määriteltävä. Ratkaisu pakottaa avoimuuteen tavalla, joka ei kohtelee seurojakaan tasapuolisesti.

3. Onko mallit esitelty riittävän kattavasti vai onko jotain olennaista jätetty huomiotta? Mitä?

Suomen tiedekustantajien liiton mielestä konsortiomallissa tulisi tavoitella yhtä kunnianhimoista kokonaisratkaisua kaikkien toimijoiden kesken.

Kommentoivassa dokumentissa kuin ohimennen mainittu useamman konsortion mahdollisuus jää selittämättä ja luo vaikutelmaa kiireessä tehdystä valmistelusta ja jopa näkemyseroista. Jos tavoitteena on kestävä, kauaskantoinen kokonaisratkaisu, mitä ja kenen tavoitetta palvelisi toimijakentällä vallitsevien jakolinjojen ja puutteellisen tiedonkulun syventäminen ja institutionalisoiminen? Näiltä osin kommentoitava dokumentti on kovin epämääräinen.

Suomen tiedekustantajien liitto toivoo, että rahoituspohjan ideointiin ja tarvittavaan hallinnolliseen rakenteeseen suhtaudutaan luovasti eri osapuolia osallistaen ja vastuuta jakaen. Monista pienistä puroista syntyy parhaimmillaan suuri virta, jonka annista kaikki voivat hyötyä.

Kustannuslaskelmissa olisi hyvä ottaa huomioon ”vapaaehtoistyön” hinta. Kotimaisten tieteellisten kausijulkaisujen toimittamisessa vapaaehtoistyö tarkoittaa ilmaisen työn tekemistä ja teettämistä, koska monilla pienillä (seura)kustantajilla ei ole varaa maksaa palkkaa julkaisujensa toimittajille.

Suomen tiedekustantajien liiton näkemys on, että kestävä rahoitusratkaisun tulisi puuttua ilmaisen työn teettämisen epäkohtaan ja ottaa ”vapaaehtoistyö” huomioon kustannuslaskelmissaan. Työstä maksettava korvaus auttaa parantamaan julkaisujen laatua, koska niihin voidaan kohdentaa enemmän aikaa.

Suomen tiedekustantajien liitto katsoo myös, että avoimen julkaisemisen linjauksiin liittyvät juridiset huolet ansaitisivat enemmän huomiota. Nämä huolet keskittyvät mm. tekijänoikeuteen, sopimusvapauteen, elinkeinovapauteen ja omaisuuden suojaan, jotka on Suomessa kirjattu (perustus)lakiin. Miten esitellyt mallit suhtautuvat näihin (tekijöiden ja kustantajien) oikeuksiin? Mallit myös sivuuttavat tyystin kaupallisen kausijulkaisutoiminnan haasteet.

Tekijänoikeuden haltijan ja sopimusvapauden näkökulmista on erittäin ongelmallista, että lisenssi määrätään eikä sitä voi valita. Määräyksen perusteleminen tutkijan oikeuksien turvaamisella voidaan tulkita myös hänen oikeuksiensa loukkaukseksi, koska lisenssistä on päätetty ylätasolla tutkija-kirjoittajan puolesta. Avoimen julkaisemisen ratkaisuista keskusteltaessa olisi tartuttava myös ilmeisiin juridisiin haasteisiin.

4. Esitetyt mallit pohjautuvat pitkälti nykyisen lehti- ja kustantamokentän lähtökohtiin. Onko löydettävissä jokin muu malli, joka vahvistaisi kotimaista avointa tiedejulkaisemista merkittävästi toisenlaisista lähtökohdista? Millainen se olisi?

Suomen tiedekustantajien liiton näkökulmasta on todettava, että kotimaisen avoimen tiedejulkaisemisen pakottaminen CC-pohjaiseen avoimeen julkaisemiseen tässä aikataulussa ja toimivan pohjoismaisen mallin mukaisen sopimuslisenssi- ja käyttökorvausjärjestelmän ohittaminen on yleisesti ongelmallista. Ohjauspolitiikka tuntuu ristiriitaiselta ja siihen on vaikea tukeutua, ja tekijöiden ja kustantajien ääni on jäänyt viranomaisten, isojen tutkimus- ja koulutusorganisaatioiden ja julkaisujen jakelijoiden äänen alle.

Tässä asetelmassa ja vaiheessa uusien vaihtoehtojen realistinen etsintä on vaikeaa. Yksinkertaisinta olisi, jos käyttäjät yhä maksaisivat käyttämistään palveluista niiden tuottajille käyvän hinnan.

Tästä näkökulmasta esitetyt mallit pohjautuvat huonosti nykyisen lehti- ja kustantamokentän lähtökohtiin.

5. Muuta huomioitavaa?

Suomen tiedekustantajien liitto kiittää luottamuksesta ja on valmis ottamaan vastaan konsortiomallissa sille kaavailut tehtävät. Lisäksi liitto on valmis edistämään mahdollisimman lavean rahoituspohjan luomista.

Liitto toivoo, että suunnitelmat etenevät ripeästi konkreettisemmiksi ja ne voidaan esitellä huolitellussa, perustellussa muodossa mahdollisimman yksityiskohtaisesti ja myös vaikeimpiin asioihin tarttuen.

Lisäksi:

Nykyisten rahoittajien joukossa tulisi huomata ja mainita myös Suomen tiedekustantajien liitto. Nykyisellään liitto maksaa vuosittain merkittäviä välittömän avoimuuden kustannuksia jäsenilleen jakamiensa apurahojen sekä neuvonta- ja muiden palvelujen muodossa. Ne kaikki maksetaan varoilla, jotka Kopioiston hallinnoima sopimuslisenssijärjestelmä tuottaa.

Liitto on myös tärkein tieteellisten kausijulkaisujen editorien kouluttaja Suomessa. Liiton tarjoama koulutus on maksutonta, julkaisujen käytöstä kollektiivisesti kerättävien korvausten ansiosta.

Hyvän ratkaisumallin kriteereissä olisi eduksi mainita laadun säilyttäminen ja parantaminen. Avoimuus ei mitenkään automaattisesti paranna tiedejulkaisujen laatua, toisin kuin maksuttoman avoimuuden puolustajat usein esittävät.

Hyvän löydettävyyden ja näkyvyyden lisäksi olisi hyvä korostaa säilyvyyttä:

<https://tekniikanmaailma.fi/tutkimus-lahes-200-tiedelehteä-on-kadonnut-internetistä-ja-900-saattaa-kadota-pian/>

Olisiko valtiontuesta saatavilla yhtään tuoreempia lukuja kuin vuodelta 2018?

Täsmennys: DOAJ-tietokantaan ei vain ”viedä” julkaisun tietoja, vaan tietokantaan haetaan ja sinne päästään (tai pääsy evätään) tietyillä kriteereillä.